

KAPOSVÁR FÖLDRAJZI KÉPE.

573 D

Doktori értekezés.

Irta: .
Mihály Edith.

A. M. TUDOMÁNYEGYETEM	
BÖLCSESZET-, NYELV- ÉS TÖRTÉNETI KAR	
558	42 48
19	szám.
Erkezett: 19	15 n.
Előszám.	Utószám:
/19	/19
	drb.

Diss. B 370

I.

A VÁROS TELEPÜLÉSÉNEK FEJLŐDÉSE
TÖRTÉNEÉMÉNEK TÜKRÉBEN.

Kaposvár pontusi tábla, a vetődéses ábrának mélyvonalát betöltő Kapos vize mellett van. A vetődéses tábla magassága 200 m körüli. A víz kierodálta a táblát, s ezeken az erózios maradvány dombokon a kálvária, a szőlők között a kegyelet által emelt kápolnák emelkednek.

A város terület mélypontja az állomás, melynek tengerszinre átszámított magassága 124 m és a legmagasabb pontja a Sportpálya 147 m szinten van, úgy, hogy a város térszine csekély eltéréssel lapályi jellegű.

A betelepülést létrehozó erők közül a város nevéből azt következtethetnők, hogy a vár illetve a védelem telepítette ide a lakosokat. Kaposvárnak ellenben csak a kaposi vízvárak sorozatának egyik tagja volt.

Várát hitelesen először Zsigmondkori oklevél /1405/ említi mint erősséget: Ropolujvár Ujvár, Kaposvár néven^{1/} A XV szd. közepén husz település tartozik Rapolujvárhoz, melyek közül Rupil, Kecel, Omak vám joggal, volt felruházva. Ropoly pusztá ma is őrzi e nevet Rupil nevű dombháttal együtt 12 km-nyire délre Kaposvártól.

A Ropolujváriak után / mert így hívták a vár

- 1./ Csánky D: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában Bp 1894 II. 573.

a urát/ a Dersffi és Tamási család kezébe került a vár. Közben a török veszély egyre növekedett, Kaposvárat megerősítették. Sáncokkal vették körül a várat, s a várárkokat a Kapos vize töltötte meg. 1555-ben Tujgon pasa is csak úgy tudta bevenni, hogy a Kapos vizét Kecel-hegynél elzáratta^{2/}. A várról készült térképen /lásd I sz térképet/ jól láthatjuk a vár alakját. A várnak négy bástyája volt. Az egész várat körülvette a várcölöpzet amit a vasut-építéskor /1872/ mégis találtak, majd a Kapos vize mely szélesen terült el a vár körül, s a várárkokat megtöltötte, s vár környékét mocsarassá tette. Ezt az árterületet ma is Szokolai bereknek nevezik. A vár kapuja a mai Vár-utca magas szintjén terülve a várból kivezető ut lehetett, erre pontos adataink nincsenek.

A déli bástya alapkövei ma is állnak, a vár belső, széles térségében ma vásárokat tartanak, és a " Nostra " hatalmas árugyűjtő és raktározó épülete is ott áll. A vasuti építkezések alkalmával az utbaeső vár romjait elhordták.

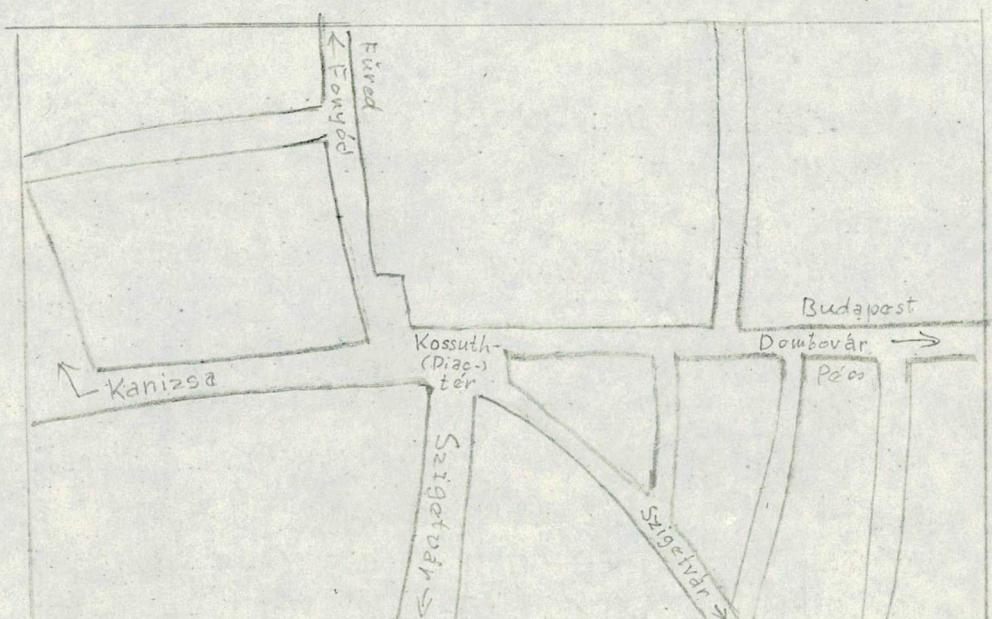
133 évig maradt Kaposvár a török kezén. A török korszak utáni megye állapotairól Bél Má-

2./ Bereck S. Kaposvár rendezett tanácsu város története és fejlődése 10.o

tyás jelentéséből részletesen értesülünk. A vár visszafoglalásakor kevés földműves és iparos maradt a várban. Engedélyt kérnek, s letelepednek a Dombovár és Kanizsa felé vezető útvonal mentére. Ez a tulajdonképeni váralja a települési mag, / lásd I sz térkép / Kecel és Ivánfa népét aztán berendelték Kaposba, a várat lerombolták neoagisztikai terület lett. A kamárai hivatal mely itt székel, jövedelem híjján megszűnt magától. Később a vár Dersffy Orsolya kezével az Eszterházyakra szállt.^{3/}

A vár területe oly kicsiny volt, hogy nem az lett várossá, hanem a Kapos ártézi uttöltése feletti északi teraszon épült ki az új vásárhely, mely a pontusi agyag és a homokság érintkezési vásárvonalán alkalmas hely volt annak, hogy itt cserélték ki a megye lakósai a homokos és agyagos talaj terményeit. Vásártartási engedélye 1703-ból való. A város szíve tehát nem a vár, amelynek csak már földmaradványa látható hanem a piactér lett, amely ma is a város központja, amit az öt irányból összefutó országutak is mutatnak.

3./ Kogutowicz Emlékkönyv Szeged 1939.
299. o.

A város nem is volt soha erősség, amit azt a neve is hirdeti, hanem eredetében vonzásos utifalu. Az első utcák mind ez utak mentén épültek ki. Az építkezések 1740-ben megindultak. Ekkor készül el az új templom a mai Kossuth tér közepén, de körülötte a temető mutatja akkor még a beépítés első lendületét.^{4/} Kaposvár egyike hazai új városainknak, ami csaknem a gyarmatváros képével jár. Ha a város mai alaprajzát nézzük /lásd VI sz. térkép./ látjuk, hogy az, az ősi uthálózatra települt vásárhely idoma. A város hármass jellegadója közül /fel, vertikális terjeszkedés, városnép/.

4/ Bereck Sándor: Kaposvár rendezett tanácsú város története és fejlődése. 10. o.

csak a legutobbi van még. A falusias jelleget még a Fő utcája sem vetközte le. Az emeletes házak között ott lapul az oromfalával Kifelé néző hazai általános falusi ház.

A város ütőere a Kanizsát és Pécsset összekötő Kanizsai, illetve fő-utca. Ezen volt a legnagyobb átmenő forgalom, ez szabta meg főtengeleként a település alaprajzát, úgy, hogy a város alakja hozzá idomultan tapadva téglalap-alaku.

A város először intézményeiben erősödik meg, s így indul vásárhelyből mezővárosi, majd tovább kisvárosi fejlődésnek. Már 1715-ben itt tartják a megyei közgyűléseket. 1753-tól véglegesen megyeszékhely.

Ha megnézzük a korabeli térképet /lásd II. sz. térképet./ s összehasonlítjuk a százévvvel előbbi képpel láthatjuk, hogy mekkorát fejlődött a város.

1770-ben II József császár meglátogatta Kaposvárt^{5/}. Feljegyzés van arról, hogy neki is szemébe tűnt a temető a város közepén. Elrendelte, hogy a temetőt a város két végére tegyék ki, a sirhalmokat pedig egyengessék el, s szabad térnek hagyják. Így hamarosan kitelepítik innen a temetőkertet a mai Hársfa-utca s a Cukor-

gyár területére, /lásd III. sz. térképen./ a Hő-
sök temploma mellé a Pécsi utca és Mező-utca
találkozásánál lévő sarokra került.

az a Keleti-temető. A nyugati-temető a város
nyugati végén a túskevári állomás mellett van.

II.

VÁROSUNK FÖLDRAJZI KÉPE A
XIX. ÉS XX. SZÁZADBAN.

1./ LAKONEGYEDÉK FELOSZTÁSA.

A XIX szd. elején Kaposvárnak még mindig falusias külseje volt. Egy fő és néhány mellékutcából állott, melyekben kb. 300 csupa vályog és vertfa-lu, és zsuppal és náddal fedett parasztház, rendetlenül sorakozott egymás mellé. A házakat a keskenyre szabott mély udvar hosszában építették. Ritkán volt bennük több mint egy szoba az utcára, a hosszú házak mentén nagy udvar terült el, karókkal bekerítve. A XIX szd. első évtizedében bővítik ki a várost az Uj-utcával /ma Petőfi utca / a Pap-utca/ ma Zárda utca/ folytatásaként. /lásd III. sz. térképen./

A város fejlődése nehézségekbe ütközött, ugyanis Kaposváron hiányzik a kő. Eszterházy ebben a században a vár tégláiból tisztartólakot és gazdasági épületeket építtettek. A vármegye gyűléseinek jegyző könyveit átanulmányozva láthatjuk, hogy megindultak az 1820-as években az utak kiépítése.^{6/} rendbehozattatása. A fő utcát kővel rakták ki, gyalogjárót téglából kapott.^{7/}

6/ Som. Levár 1820-1850-es jegyzőkönyv

7./Som. Monografiája 351. o.

Különben a Fő- utcából vezetett ki az 1830-as években téglával burkolt " Klinker Strasse " mely akkoriban a Bécs Konstantinápolyi országközi főutvonal szakasza volt. A fejlődés az 1840-es években még nagyobb lendületet vett, az utak kikövezéséhez a követ a Balatonon át a tihanyi apátságtól szerezték be és az Eszterházy uradalmától használt állapotban megvásárolt hajón hozták át a szántódi révbe, s onnan szekéren Kaposvárra^{8/}. A kikövezést a rabok végezték. Ekkor építették ki a Kaposvár-Szigetvár a Kaposvár - igali utakat 1830-ban elkészül a Vár utca folytatásában a Kaposfőig vezető utvonal. Ekkor építették a hidakat téglából és mészből. Ekkor épül a Vár-utcai híd is. / Lásd III. sz. térképen.

A század közepén 388 háza volt a városnak ezek között a középületek beértésével mindössze 14 emeletes épülete, és 6000 lakosa . Csak a Vár-megye-háza volt kétemeletes, amely hazánkban hos zu ideig a legnagyobb és a legszebb ^megye-házak egyike volt. 1825-ben kezdték építeni, s 1831-ben befejezték. A városi elemi iskolát pedig 1832-ben vették emeletesre.^{9/}

Tizenegy utcája között a következők voltak

8./ Sm. L. tár 1820-as jegyzőkönyv.

9./ Bereck S. i. m. 11. o.

meg: Fő-utca, Korona-utca Vár, Hosszu-utca /Bersenyi Kanizsai / Füredi utca, Pap utca / Zárda-
u / Uj-utca / Petőfi-u/ Kereszt-utca, Gilice ut-
ca / Telek / Sétatér utca / Irányi Dániel/ és a
Bivályos utcák.^{10/} /lásd III. sz. térkép/

1857-ben Donner János serfőző Kaposon tul-
levő telkén házat épített és telkéből több par-
cellát eladott, amelyeken újabb külvárosrész ép-
ült. Másfél évtized alatt közel száz ház sora-
kozott itt, egymás mellé és azt a kiterjedt város-
részt ma is " Donner-városnak " nevezik^{11/}

Közben az utépités tovább folyik, s elké-
szül a Kaposvár-Nagykanizsai országot 1862-ben. A
közeli falvak még közelebbi jutása és állandó
összeköttetése a várossal a téli piacok és vásá-
rok forgalmát növelte erősen.

ezidőtájt még több más utca is keletkezett
igy az Anna-~~Arany~~Arany-, Major és Rozsa utca ugy,
hogy 1869-ben Kaposvárnak 624 háza és 6649 lakó-
sa lett a városnak.^{12/}

A XIX szd. végére területileg kétszerese lett
a beépített terület a századelejinek. A század-
végi építkezések során épült a Donnervárosban a
jelenlegi Sétatér utca keleti oldalán a Kaposhegy

10./ Bergel Jozsef kaposvári 40 év óta
1877. 9. o.

11./ Bergel. i. m. 10. o.

12./ Bereck: i. m. 11. o.

bejáratánál lévő hegyre a Kálvária, amelyet 1838-ban bontottak le és itt a hegy lábán lévő, területből házhelyeket hasítottak ki. Ezután a régi Kálvária terület eladásra került. Jelenleg homokbányának használják. Ez a rohamos fejlődés az országutak kiépítésével /klinker / és a vasutvonalal indult meg. 1872-ben nyílt meg az első vasutja Az Alföld-Fiumei Vonal szakaszaként: Zákány - Kaposvár - Bátaszék között. 1884-ben a már államosított Duna-drávai vagyis Bátaszék-Dombovárizákányi vasutat, elsőrangúvá teszi Dombóvár és Zákány között és a gyorsvonatok beállításával kedvező összeköttetés létesült Budapest - Fiume között. A vicinális vasutak építését is megkezdték. 1890-t követő években a Kaposvár síófoki, Balatonszentgyörgyi-somogyszobi, Fonyód - kaposvári, a Kaposvárbarcsi helyiérdekű vasut vonalak majd a Kaposvár - szigetvári, Somogyszob- barcsi vonal is kiépültek. A kőhiányban szenvedő vármegyére, amely épen azért sokat küzdött közutaival, különösen jelentősek voltak a főbb vasuti vonalak.^{13/}

Fellendült az ipar és kereskedelem a vasut bekapcsolásával. Ugyanis, amíg a vasutvonal nem épült kocsitengelyen szállították az árut a városba úgy, ahogy még ma is látjuk vásárok és heti-

13./ Som. Lev. 1840-es jgyk.

piacok alkalmával. A vasút egy csapásra megváltoztatta a nagy nehézségekkel küzdő közlekedést. Ezáltal az egész kereskedelem fellendült.

A Zrinyi Nyár-, és Rimanócy Kálmán utcák közötti akkor még rétkerületet Eszterházy herceg a gimnázium alapításakor használatra a tanároknak engedte át. A rét " Tanárok rétje " néven volt ismeretes.^{14/}

Megépült a Cukorgyár a város keleti végénél, belekapcsolódik a forgalomba s parcelázzák a " Meggyestelek 27 holdas területét. A XX szd. első tiz évében beépül a Meggyestelek, megnyitják rajta az Eszterházy utcát a Kapos árterében beépül a " Cser " városrész. Ugyanekkor a Tallián Gyula utcától keletre az Olaki dűlőt rendezték az uttestet feltöltötték, s Német István utcát Hársfa sorral beültették.^{15/}

A Katolikus Kör részére a város 1906-ban adott el telket az Árpád utcában. 1909-ben fölépítették a Sétatér utcai elemi iskolát. Ekkor kapott a Donnervárosrész ovodát is. A " Pécsi-utcai városrész " a cukorgyár építésével kezdett fejlődni. A Mezőgazdasági Ipari Részvénytársaság 1893-ban megvett cukorgyára a Hársfa utca Fő-ut-

14./ Thury Zsigmond: Kaposvári Kalauz 1929.

9. o.

15./ Thury Zs. i. m. 10. o.

ca, Pécsi utca és a Máv által határolt területen ezen városrész fejlődését biztosította. A gyár az ország egyik legnagyobb cukorgyára. A jelenlegi vágóhid a Pécsi uton 1883-ban épült. 1910-ben az új közvágóhid a pécsi út mellett a szennyvisztisztítótelepi utmellelleti részen. A pécsi-utca mindjobban benépesedvén, számukra 1923-ban létesítettek iskolát.

Városunk fejlődésében a jelenszázad elején mutatja a leggyorsabb fejlődést, ha a XX szd. 40-es éveinek térképére nézünk / lásd IV sz. térkép./ látjuk, hogy a települési mag a Vár majd a Fő utca. A fő utcából kiágazó utcák úgy nőttek ki, mint a fának oldalhajtásai.

A város növekedésével különböző negyedekre osztott, melyekben a lakosság nagyrészt bizonyos hivatáscsoportokhoz tartozik. A fő-utca, Korona-utca, Teleki-utca, Vár-utca, Erzsébet és Berzsenyi utca által alkotott részből - tehát a régi magból lett e kereskedő negyed. Mára a múlt század harmincas éveiben alig volt még négy kis boltja^{16/} ma már szebbnél - szebb kirakatok és üzletek sorakoznak egymás mellé.

Az első utcák a Fő- Kanizsai és Zárda-utca, az emelkedés oldalán helyezkedtek el, de a

16./ Bergel: i. m. 18. o.

későbbiek már a mérnöki tervek alapján készített utcák a Fő-utca merőlegesen északdéliirányu fekvést mutatnak, vagy vele párhuzamosan haladnak. A kelet nyugat irányu utcák nem épen előnyösek, mert az északra néző lakások nem kapnak napfényt. Meg kell jegyezni, hogy ezt a tényt ellensúlyozza az a körülmény, hogy a belvárosban még minden telek ugyyszólván a régi mezővárosi formát tartotta meg, nagy udvarral kerttel.

A Zárda utcától egészen a Mezőgazdasági Ipari Rt. malmáig a Damjanich és Eszterházy utca közötti rész, a régi Meggyes dűlő parcellázásán épült. Itt ezen a részen családi házakat építettek. Éppen ezért ez a rész az igazi vidéki városi részt mutatja. A házak nagyok kényelmesek /lásd IV sz. térképen./ nagy kerttel. Üzletet csak elvétve találunk itt. Egy két fűszeres, borbély.

Eszterházy utca a város legvilágosabb legszébb utcája. Járdája virágágyakkal szegélyezve. Itt találjuk a leánygimnázium két emeletes épületét /lásd IV sz. térkép./ melyen mint egy 400 diákot képeznek. Majd a Törvényszék hatalmas épületét találjuk itt.

A fiugimnáziuma mely 1812-ben indult meg, a mai Pénzügyigazgatóság épületében, ma már 18 osztálya nagy iskolává fejlődött. /lásd IV sz. térképen./

A cukorgyár környéke a gyárnegyed képét mutatja. A cukorgyár és a mellette legujabban léte-

sült finomító szénsav és konzervgyár, a "Georgia" M.I.R. malom érdekelttségében működő malmá országos viszonylatban, mérethben a harmadik mezőgazdasági ipartelep, külön iparvágánnyal. Ez a gyár számos munkásjóléti intézményt tart fenn, van munkáslakása kerttel melyet a munkások ingyen élveznek. Van vállalati betegsegélyező pénztára, fogyasztási szövetkezete, nyugdíjpótló pénztára. Az üzemet alapító Klein család általuk legnagyobb szerepek egyikét játszotta Kaposvár fejlődésében. / lásd IV sz. térképen. /

Hogy a vasut később épült mint a feléje vezető utcák, jól láthatjuk az utcák irányából, szélességéből. Például a Kapos felé vezető Gilice utca / ma Teleki m/ és Sétatér utca / ma Irányi Dániel utca / a Kaposon átvezető hidnál egyesülve ott, ahol má a vasuti felüljáró van, átvezették a Sétatérre / lásd III. sz. térképen/. Az állomásra egyenesen csak a János - utca vezetett.^{17/} Az állomás épületét a régi Gabona térre építették. Ugyan ezen a téren áll ma Kaposvár Városi Színháza szépen rendezett parkkal.

A vasut mindig nagy ipar telepítő erő volt. Így az ipartelepek közelébe, a Donner által megkezdett települést követve, házak épültek a köze-

li munka alkalom lehetőségéért.

A régi falusias települést legfeltűnőbben mutatják a telektömbök. Itt - ott még egészen falusias jellegű utcára merőleges hosszú alaprajzu házakat látunk. Ezek lassan eltűnnek. Az új házak a külső területen már vagy az utca vonalával párhuzamosan épülnek, vagy mint apró házacskákat szétszórtan állodogálnak a külteleki dűlők kicsiny parcelláin. A belvárosban ha évente egy-két új ház épül, vagy a régi ház új külsőt kap, sima vonalával, színes vakolatával igyekszik az utca harmóniáját megtartani. A belső területen a tömbök nagyok ugyan, de a hosszú telek elején utcára épült emeletes házaknak keresztben épített belső folytatásuk van. Ez már földszintes, benne műhelyek de inkább egyszerű lakások.

Kaposváron is megjelennek a világháború után a kertés lakónegyedek. A lakosság menekül a bérházakból s igyekszik a sajátjában lakni. Így épülnek meg a Tisztviselőtelep kertés villái, homlokzatukon a családi címerrel. Ha megnézzük ezeket a telektömböket, látjuk hogy a hosszukás telekterületen virágos-, konyha-, illetve gyümölcsös kertek húzódnak. Némelyik nem magánház telekén még állnak a régi hercegi erdő fái. Pl. Nemzeti Casino, az Erdőigazgatóság kertjében lévő

hatalmas évszázados szilfák.^{18/}

A háboru utáni időkben népesültek be a külső dűlők úgy mint a Buzsák, Csalit, Csörgevölgy, Kisgát, Nagygát, felusias házakkal, többnyire még fátlan kis telkeken.^{19/}

Ez az ellentét, melyet az építkezésben tapasztalunk csak kint a végeken tűnik fel a szemnek. Beljebb mindjobban eltűnik. Jól láthatjuk ezt a fokozatos átalakulást ha pl. a Buzsák felel, a Honvéd-utcán át érkezünk a Kossuth térre. A belső területekben fekvő városi bérházakban egyformán megtaláljuk a különböző foglalkozásu osztály tagjait.

A cigányok a város keleti szélén, a nádasdi erdő mellett laknak apró házaikban, a Gyepmester telep mellett.

A háboru utáni sürgős kiadások fedezésére a város a Speyerand. comp newyorki bankháztól 10 millió dollár kölcsönt vett fel.^{20/} Ez az kölcsön a városi bérházak, régi utak rendbehozatala, új utak készítése révén a város helyreállítását nagy mértékben elősegítette.

Az 1920 utáni építkezéseket jellemzi a szélesebb marokkal mért anyagiak: a házak a külső, szél-

18./ Erdőigazgatóság közlése alapján.

19./ Fekete: Kaposvár ötven évvel ezelőtt
1929. 5. o.

20./ Ladóczy: Kaposvár földrajza. 60. o.

járta területen épülnek. Így fonyódi és Gyékényesi vasutvonal által bezárt háromszögben, a Kanizsai ut mellett épült a Mária Valéria árvaház. Körülötte e kicsi telken, apró házak.^{21/} Ugyanekkor épültek a házsorok az Ivánfahegyen és a Rómahegy alatt. Tovább épült a Szigetvári-utca, s a Kaposhegyen a Kálvária környékén új házak tűnnek föl. A lakásszükséglet enyhítésére indult meg a Cserdülőben a városi kislakások építése.

Ezekből mindből azt láthatjuk, hogy a város állandóan fejlődik. Még is, a második világ-háboru utáni nehéz helyzetben is ezt tapasztaljuk. Két temploma van épülőben a lakosság adakozásából ki így akar hálát adni az Istennek, hogy a háboru borzalmaitól a várost megkimélte.

Kaposvár utcái rendezettek, tiszták. A város szeles város, s így levegőjében elég nagy mennyiségű por van. Az utcák locsolása már a múlt században megvalósult. A vízvezeték bevezetése előtt is locsoltak már Kaposvároton. A locsoló kocsi vizét a Meggyes-telek bővizű kutja szolgáltatta.^{22/} Ma már locsoló autók végzik ezt a munkát tavasztól - őszig. Az utcajárdát virágágyak szegélyezik, ahol a zöld fűben izléses elrendezésben főleg piros és fehér Canna Indikák hatalmas

21./ Lásd a IV. számú térképen.

22./ Beresk i. m. 175. o.

virága nyílik. A parkokban, a tereken pl, a Szabadságparkban, a Színházparkban, a Sétatéren, Telekyparkban a zöld pázsit között tarka virágok nyílnak. Nem ok nélkül viseli ez a város a "Virágos Kaposvár" nevet, mert hiszen a város összes terei utcái parkírozva vannak. A gondolat és terv: néhai Dr Kováts Sebestyén Gyula polgármester érdeme, a kivitel Dr Kaposváry Györgyé. A tisztviselő telepet nem csak a járdája mellett végig húzódó virágágyak teszik széppé, hanem a házak közötti virágos kertek, a villákra felfuttatott zöld növényzet, a csendes forgalom, a nagyvárosok villanegyedeit, s a vidéki kuriák kisebbitett mását juttatják eszünkbe. A belváros emeletes házai maximum kétemeletesek. Inkább hosszán elnyulva terpeszkednek. /lásd V. sz. térképen./

A városnak minden egyes része egy-egy fejlődését mutatja a városnak, mintegy leolvashatjuk róla keletkezési időszakának esztétikai felfogását, anyagi jólétét, illetve szűkös viszonyainak jellegét.

2./ A KAPOS - CSATORNA.

Kaposvár folyója a Kaposcsatona Kiskorpád határában /Kaposvártól 13 km-nyire / több forrásból ered, s a levantai korszakban keletkezett törésvonalban folyik.

Vize, a várat körülfolymta, s védelmet nyújtott a várban lakóknak 1555-ben Tujgon pasa is csak úgy tudta bevenni a várat, hogy a Kapos-vizét Kecelhegynél elzáratta. A Kaposcsatorna folyókorában is mocsaras volt, széles ártérrel lassan folyva. Több kisebb patak ömlik bele, melyek a környéken lévő halastavak vizét is levezetik. A XVIII. század nagy reformja, a folyók szabályozása, Kapos is érintette. Először megkezdték a Duna és Sárvíz szabályozását majd sok tárgyalás után 1830-ban terv szerint megindul a munka ^{23/} 1832-ben a város alatt elkészült a Kapos csatorna és a Malomárok. 1835-ben lesz kész a csatornázás. A malomx csatornát rabokkal ásatták ^{24/}

A Kapos medence szűk lett. A csatornázások után még többször öntött ki mint azelőtt. Árterüle-

23./ Smegyei L.tár jegyzőkönyv 1830.

24./ Smegyei L.tár jegyzőkönyv 1835.

tét közben termékeny területté változtatták, így a veteményt öntötte el, s a körülötte lévő lakóházakat. Az utolsó komoly áradás 1939-ben volt, mikor a Cser- és Donnervárosrész nagyrésze került víz alá /lásd IV. sz. térképen./ Az 1939-es felhőszakadáskor a hirtelen leinduló víztömeg, halas tavakkal egyetemben meglepetésszerűen tört a városra. A Cseri- ut fatelepe elúszott nagy kárt okozott. Szerinte a községekben és a városban: "Árciusban magas vízállású / 130 m. f. / a folyó. A lösz az őszőlől fogva lassan telitődik vízzel. Tavasszal aztán ha az olvadás hirtelen áll be, nem képes a vizet nyelni olyan mértékben mint ahogy azt kellene, így a csatorna kiönt. Elég sűrűn önt ki és okoz károkat a Kapos vize. Ez azután csökkenti az árvízmentes években nyert hasznót.

3./ KAPOSVÁR TALAJA, NÖVÉNYZETE.

A Kapos mindkét oldalán sűrű erdő képviselte az őstájat. A melegebb éghajlatot kedvelő cser az erdők déli oldalán /ezen a területen van a Cser nevű dülők/ a hűvösebb klimát bíró bükk az erdők északi és nyugati oldalán tenyészik./Körtönyei bükk és Büki csárda nevű dülők. Az erdőkben bőven volt vadvadkörte, som, földi szeder, amit a máig használt dülőnevek igazolnak. A makkban bőséges erdőkben hizbalták a sertésmarhát ^{25/}a városi első lakói, kiknek szerződésileg az állatok egy tizedét kellett fizetni az uraságnak.

Azokból az erdőkből melyek a XIX szd. első felében a vármegye egy negyedét képezték ma már erősen megfogyatkoztak. A Cserdülőt még cser-erdő néven találjuk a múlt század végi térképen, az 1930-as évi térképen már csak Cseri irtásnak nevezik. A ma még Töröcskei erdőnek nevezett vékony erdősáv alig nevezhető erdőnek.

Az őstáj helyébe lép lassan a kulturtáj, az erdők helyét a szántóföld és szőlő foglalja el. A város határból mely 1337 kat. hold, még mindig jelentékeny az erdő terület.

szántó	rét	kert	szőlő
3556	627	755	204
legelő	erdő	adóalá nem eső	
94	1182	918	

Az 1935-ös adat szerint.

A város déli domboldalain: Ivánfa, Hagymás-
nál-, Som-, Lonka-, Róma, Kapos és Mercelhegy tete-
jén mind a mai napig szőlőt termelnek. A Kapos-
vári bor gyenge asztali. A termelők legnagyobb
részét maguk fogyasztják el. Gyümölcsöstelepítésé-
re csak a múlt században gondoltak. A topovári
határban létesült az első faiskola, később még
egy, a polgári fiu-iskola mellett, a Szabadság-
park szélén. A városnak a Mercelhegyen van 30
holdas gyümölcsöse, hol főleg téli almát, körtét,
őszibarackot termelnek. A város lakóinak zöldsé-
ség szükségletét a bolgárkertészek elégítik ki.
A szennyvizeztisztítótelep és a Strandfürdő mellett
öntözőberendezéssel ellátott kertészetük van.

A város határában buza, rozs kukorica terem.

A külterületi dülők neveinek földrajzi jelentőségük van. A dülőnevekben fennmaradt a táj egykori növényvilága megőriz történeti eseményeket, családneveket:

DÜLŐK ELNEVEZÉSEI.

Fel szini forma:	Kaposhegy, Iszákhegy, Iszák-alja, Rómahegy, Kecelhegy, Lonkahegy
Növény Állat:	Cser, Lonkaicser, csalit, Felső-erdő, Nádasd, Szokolai berek, Ivánfai rét, Han yasmál.
Tulajdonos:	Tótok rétje, Papsáva, Hermann puszta, Pálvarga dülő, Karácsony-rét,
Kulturtevékenység:	Cser-irtás Akasztófa dülő.
Védelem:	Nagygát, Kisgát.
Emberföldrajzi vonatkozásu:	ólaki dülő /sértésól/ Kismalomi rét.

4./ A VÁROS IPARA - KERESKEDELME.

Kaposvár fejlődésére döntő jeletőségű, hogy a város megye székhely. Ezt látjuk az ipar és kereskedelem fejlődésénél is. A legszükségesebb kézművesség nyomát már a legrégibb korban is megtaláljuk Kaposvároton. A XVIII században az iparosok céhekben tömörülnek: a varga csizmadija-, lakatos-, szabó-, takács-, mészáros-, fazekas-, ezüstművesek- és kéményseprők céhekbe. A városnak ebben az időben még csak kiskereskedése volt^{26/} melyek áruikat Nagykanizsáról, Pécsről Pestről szerezték be. Potólni csak a vásárok alkalmával tudták az elfogyott árut.

A vasút bekapcsolásával megváltozott a város képe. A vidék olcsó és gyors közlekedési eszközhöz jutott. A piac megnövekedett. A vidék itt szerzi be ma élelmi, ruházati cikkeit, s ide szállítja be terményeit, állatait, gyümölcsseit.

5:/ KÖZLEKEDÉS.

Kaposvár közlekedésében fokozatos fejlődést látunk. A XVIII században alig volt némi uthálózata, ez is csak földes ut volt. Ebben az időben kocsitengelyen szállították az árut a városba. Például ha Pestről Kaposvárra akart utazni valaki jó idő esetén is két három napig kocsizhatott. A XIX században kövezett utat kap a város a vasút vonal kiépítésével teljesen megváltozik a város képe. Bekapcsolódik a Duna-Dráva-Adriai vasutvonalba, s a Balatoni forgalomba. A Kaposvár-Barcs és a Kaposvár Szigetvári utszekaszakaszok kiépítésével hat irányba kap a város közvetlen összeköttetést.

A vasutvonal a Kapos-volgyban vezet a csatorna balpartján, kétszeresen keresztezve a malom árkot. A vasúti építkezések alkalmával az utbaeső vár romjait elhordták.

A személyforgalmat a vonalakon kívül még az Autobuszok bonyolítják. Kaposvárról négy irányba indul közvetlenül autobus: Pécs, Barcs, Nagykanizsa, Igel /Csomogyszil Törökkopány./

A városi közlekedés legjellemzőbb tünete: vasárnapokon és délelőttökön a kocsik, szekerek száma vagy vasárnapokon és ünnepnapokon a kocsik-

kal ellentétben a járókelők száma emelkedik.

A város közhasználatu személygépkocsija mellett a konflisok is meg vannak még. Télen a hintók helyett szánok állnak az utasok rendelkezésére.

6./ GYÁRIPARUNK.

A XIX szd. elején kezdetleges gyáriparral is találkozunk már, mikor is a vármegyeházán posztógyárat alapítottak, melyben a fogház rabjait alkalmazták a munkára. A XIX szd. végén a cukorgyárnak különös kedvezésben részesültek. Kaposváron ehhez még a vasut nyújtotta kedvező szállítási lehetőség is hozzájárult. Gyors egymásután létesültek a gyáarak 1851-ben a Haidekker-féleszappan gyára, melynek különlegessége a savmentes faggyu. "zen kívül gyárt természetesen mosó, kéz mosó, és borotvaszappant, jegesszodát, faggyugyertyát és nyers glicerint. A 90-es években létesültek gőzmalmai u. mint: "Heigl"-, a "Taukovich", "Nedevits" és a "Leukovits-" féle malmok. 1902-ben a festő-tisztítógyár alapítatott. Vasgyára, sörgyára a közel multban megszűnt, de van két vajgyára, melynek tejgyűjtő területe egész

Somogyvármegye uradalmain és községein kívül még, Tolna vmegye déli része is. A vajgyárak termékeit elsősorban a budapesti központban szállítják. A város lak^oinak tejellátását a közelben fekvő uradalmak /toponári:Festetich, a szarkavári:Somsich, a mernyei: piarista uradalom / biztosították.

A M.I.R. cukorgyár évente kb. 6700-7000 vagoncukorrépat dolgoz fel, ez évente 900 vagon cukrot tesz ki. A munkások száma 1200 körüli. A répeszeletet, amit a gyár szeletszáritó üzemében dolgoznak fel, és a melasszt a gazdák takarmánynak vásárolják.^{27/}

1936-ban felállították a Baromfikeltető Központ üzemét. Ez az üzem is a város központi jellegét erősíti és hatótávolságát gazdasági szempontból is tágitja.

A legutóbbi években épült a modern berendezésű közvág^ohid. Idő messzi vidékről hoznak állatokat levágni, mert a vasutnak külön bejárója van a hűtőházban, ahonnan a közvetlenül hűtött kocsiba rakott húst külföldre is szállíthatják.

A régi vágóhídon épült aszaló és lekvárfőző üzem is megkezdte működését.

A graumanéféle husárugyár is országos híré. A városnak ezenkívül van még téglagyára. Ezek a

27./ Kaposvári Cukorgyárigazgat^oság közlése alapján.

mezőgazdasági nyersterményeket feldolgozó ipar-telepek Kaposvárnak iparvárosi jellegét is adnak.

Kaposvár ma igen jelentékeny kereskedelmi hely is. Noha a múlt század harmincas éveiben alig volt még négy kis boltja, ma már szebbnél szebb kirakatok és üzletek sorakoznak egymás mellé. A lakosság étellemezését és ruházását szolgáló iparágak és kereskedések vezetnek. A kereskedelem ma már fontos szervei, az országos vásárok, melyeket minden Hónap első szerdáján tartanak, szintén igen forgalmasak

7./ PÉNZÜGYI ÉLET

A város ipari és kereskedelmi fejlettségével kapcsolatosan Kaposvár hitelügyi élete is igen élénk és nagy forgalmu pénzügyintézetekben rendelkezik. Ezek között a legnagyobb a "Dunántúli-bank", majd a "Kaposvári Takarékpénztár", "Gazdasági és Ipari Takarékpénztár" "Magyar Általános Hitelbank" a "Kisgazda és Kisiparos Takarékpénztár" valamint a Kaposvári Hitelszövetkezet, mint az O.K.H. tagja. Bár a szövetkezetek súlypontja mindig községekben volt városunkban jelentős szerepet játszanak.

8./ VILÁGÍTÁS - POSTA

A mai város képben csak a város mag emlékeztet a régi kis falusi telepre, városias jellegét fokozza a villanyvilágítás, mely 1883-ban létesült. 1852-ben még csak 10 olajlámpa fénye világította meg Kaposvár utcáit, azonban ha a

hold kivilágított nem gyújtottak lámpát.^{28/} Az utcai égők számát évről évre szaporították, úgy, hogy a villany bevezetése előtt, már 300 petróleum lámpás világította meg Kaposvár utcáit. Bizony ez nem hasonlított a mai neonfényes Fő-utcahoz, melynek kivilágított kirakatai előtt sétál a nagy Somogy vidék élénk életlendületű központjának közönsége. A város áramát a Mára-Szászvári áramfejlesztő központból kapja, mint itt a közüzemek telepén átttranszformálnak.

A posta mintegy együtt nőtt a településsel. A XVII szd. végén három lovas postát tartott a város akik a postaügyeket lebonyolították. Az uradalomnak külön postájuk volt. A vasút forgalom megindulása természetesen a postaforgalom gyors fejlődését is jelentette, hiszen a pénzügyi élet, a vasút és a posta forgalom szoros kapcsolatban állnak egymással. A modern város jellegét a telefon állomások és a rádiók száma is mutatja. 695 telefon állomás van.^{29/} A rádiók száma a világháború kitöréséig emelkedést mutatott a háború után azonban csökkent.

28./ Közüzemek igazgatóságának közlése alapján.

29./ Postaigazgatóság közleménye.

9./ MŰVELTSÉGI VISZONYOK.

A fellendült ipari és kereskedelmi élettel együtt fejlődött a Műveltség is. Fokmérője elsősorban az iskola. Első iskolája a plébániai iskola volt, melyet a kor igényei és a lakosság szaporodása szerint fejlesztettek, bővítettek. Az iskolaügy kezdetben nehezen indult meg, de a földes ur felkarolta, a város támogatta, a lakosság semmi áldozatot nem sajnált, s végre 1802-ben elkészült a Fő utca elején a hercegi tiszttartói lak mellett egyemeletes iskola. Az épület homlokzatán: "A haza kis polgárainak" felirással. 1812-ben a gimnáziumi tagozat indult meg. A XX szd. eleji fellendülés magával hozza a kulturális igényeket is. Jelenleg hét elemi iskolája van Kaposvárnak, egy fiu, egy leánygimnáziuma felsőkereskedelmi iskolája, polgári fiu-, polgári leányiskolája. A téli gazdasági iskolában a megye gazdái fiai tanulják a modern mezőgazdálkodást.

Az első nyomdája "Somogyi" nyomda 1786-ban alakult meg, Somogyi című hetilapjával.

Kaposváron a megyeszékhelyen sok tisztviselő telepszik le így szükség lesz a törvényszékre.

Járásbíróság ügyészség itt székel. Emberbaráti intézményei közül meg kell említenem a kórházat melynek kiépítése a város érdeme. Az egyes osztályok, úgy mint a bőr-, elme-, nő-, tüdő-, bel-, gyermek-, szemészet mind külön pavilonokban, a legmodernebbül felszerelve működnek. /lásd IV sz térképen/ Ezen kívül az "Anya és csecsemő védő Egyesület" a "Mária-Valéria Árvaház" és az "Ággyápolók" létesültek a rászorultaknak.

Dzép színháza a 1912-ben épült a Rákóczi téren kedves park közepén. Azt megelőzőleg a Sétatér- utcai "Arénában" voltak az előadások. Állandó színtársulata a városnak nincsen. Évente kétszer két-három h-napra szerződik le egy-egy társulat.

Két mozgóképszínháza van, a városnak. A művészet és irodalom szolgálatában állnak még a Katolikus szabadegyetem, a Berzsenyi Társaság irodalmi estjei és képműkiállításai. A zenét a Városi Zeneiskola s a zenekedvelők Egyesülete ápolja, valamint a nótatanfolyam.

10/. A VÁROS NÉPE.

A város népe a török időkig magyar volt. A XVIII. szd. elején délről a horvátok beszá-
várogtak, s a két nép összekeveredett. Horvát
nevek szerepelnek még ma is az anyakönyvekben
/Kacs Kovits/ Stefaitz/ A horvát lakosság anya-
nyelvét hamarosan elfelejtette, teljesen magyarrá
lett, s a város mai iparos és tisztviselőtársadal-
mának kis töredékét alkotja. Kaposvár lakóházai-
nak átlagos lélekszáma 7.5. A belső és külső
területek között jelentékeny különbség nincs a
népsűrűségben. Ennek magyarázata a telektömbök-
ben van. Ugyanis a belső kerületben emeletes há-
zak vannak, de sok középület és üzlet is van
bennük, kevés lakóházzal, a külső kerületekben
viszont az a helyzet, hogy a telkek kisebbek, s
a házak sűrűbben vannak. Így a lak^osok száma is
megközelítően annyi, mint a belső kerületé. A
lakosság foglalkozásának, társadalmi állásához
megfelelően elszigetelődnek.

A katonatisztek, megyei, városi, állami
tisztviselők a nemzeti Cassinóban jobbek össze,
az iparosok az Iparoszákházban, a kereskedők
a Kereskedők Egyesületében a hivatalnokok a
hivatalnokok társas körében találják meg a ma-
guk művelődési és szórakozási lehetőségeiket. A

fent említett rétegződés azonban sohasem vált ki ellentétet.

A város lakossága 70%-a római katolikus. A belvárosi templomukat háromszor építették át mindig nagyobbra és szebbre. A fiugimnázium mellett építették a Szent Imre templomot, a temető mellé a Hősök templomát. A szőlőhegyekben is áll egy-egy kápolna. A lakosság vallásosságát mutatja, hogy a határban az utak mentén 10-14 kereszt áll s a város területén belül is találunk szobrokat, melyeket mint egy-egy nagyobb járvány emlékeztető jeléül a gyógyító szenteket ábrázolják. Így pl: szent Lukács szobra a Sétalér utcában, Szent Rókus az Arany János téren.

Ezt a várost törekvő polgárainak munkája és szorgalma tette, a Dunántul egyik legvirágzóbb ipari és kereskedelmi Gócpontjává, de főképpen a XIX század második felének békés nyugalma és az ország egyidejű gazdasági aranykora, melyben egyszerű vásárhelyekből ilyen jólétet árasztó nagy mezővárosok fejlődhettek ki.

TARTALOM JEGYZÉK:

I. A város településének fejlődése történelmének tükrében.	2
II. Városunk földrajzi képe a XIX és XX szdban.	9
1./ Lakónegyedek felosztása.	10
2./ A Kapos csatorna.	22
3./ Kaposvár talaja növényzete.	24
4./ A város ipara kereskedelme.	28
5./ Közlekedés.	29
6./ Gyáripárunk.	30
7./ Pénzügyi élet.	33
8./ Világítás posta-	33
9./ Műveltségi viszonyok.	35
10./ Város népe.	37

I R O D A L O M .

Bereck Sándor: Kaposvár rendezett tanácsu város
története és fejlődése 1925

Dr. Thury Zsigmond: Kaposvári Kalauz /1928/

Dr. Fekete Gyula: Kaposvát ötven évvel ezelőtt
/1929/

Ladócsy Károly: Kaposvár földrajza /1942/

Dr. Csánky Dezső: Somogy vármegye

Dr. Csánky Dezső: Magyarország történelmi földrajza
za

Dr. Bergel József: Kaposvár 40 év óta /1877/

Dr. Thivring Gusztáv: A magyar városok statisztikai-
évkönyve

Dr. Kogutowicz: Emlékkönyv /1939/

F O R R Á S O K .

Somogyvármegye Levéltára,

Kaposvár: Városi levéltár

Kaposvár: Somogyvármegyei Múzeum

Kaposvár: Városi mérnöki hivatal

Kaposvár: Államépítészeti hivatal

II József császár korabeli térkép: ORIGINAL-

Aufnahmskarte von Ungarn 1782 - 1785-ig /S. Múzeum/

Nagy József: Prævincia Simigiensis /1802/ /S. Levéltár/

Bereck Sándor: Kaposvár rendezett tanácsu-város
térképe / 1922/

Kaposvár: Erdőigazgatóság

Kaposvár: Cukorgyár igazgatóság

Kaposvár: Közüzemek igazgatósága

Kaposvár: Postaigazgatóság.

T É R K É P E K .

I. számú térkép. Kaposvár látképének korabeli metszete /Caposwar a Kaposvivar in Ungaria inferiore/ Somogyvármegyei Múzeum/ és a közölt történelmi feljegyzések alapján szerkesztettem

II. számú térkép. A közölt történelmi adatok alapján szerkesztettem.

III. számú ~~térkép~~-t Nasztuhác Lajos: Kaposvár térképe 1852 / Városi mérnöki hivatal Kaposvár/

IV. számú térkép. Kaposvár megyei város átnézeti térképe 1929 bővítve a helyszínen gyűjtött adatok alapján.

V. számú térkép: A helyszínen gyűjtött adatok alapján.

VI. számú térkép: Az államépítészeti hivatal térképe alapján.

